

HADİS EDEBİYATINDA ZÜHD LİTERATÜRÜ VE ZÜHDLE İLGİLİ RİVAYETLERİN İNCELENMESİ*

Ahmet YILDIRIM*

ÖZET

Dinî anlayışımızın şekillenmesine etki eden önemli unsurlardan biri de sünnet/hadislerdir. Özellikle dünyaya bakışımızı belirlemede zühd ve zühde değer atfeden hadislerin önemli bir yeri vardır. Zühdle ilgili rivayetlerin büyük çoğunluğu Hadis Edebiyatında zühd literatürü içerisinde bulunmaktadır. Bu literatürün tanınması zühd konusundaki hadislerin bilinmesi açısından önemlidir. Ayrıca belirtilen konuda bir çok mevcut problemin kaynağının hadisler olduğu bilinmektedir. O halde hadislerin sıhhat durumlarının tespitinin birçok problemin çözümüne katkı sağlayacağı kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Bundan başka hadislerde geçtiği biçimde zühd anlayışının tespiti, dinin doğru anlaşılmasına ve çalışma hayatımıza katkı sağlayacağı şüphesizdir. Bu proje bu amaca yönelik bir adımdır.

Anahtar kelimeler: Sünnet/Hadis, Zühd, Hadis Edebiyatı, Zühd Literatürü

ABSTRACT

The Ascetic Sources in the Hadith Literature and the Survey of Tradition Related with Ascetism

Sunnah (Hadith) is one of the most important elements affected on the formation of our religious understanding. Especially, the Hadiths with a pious and ascetic content play very significant role in determining our world view. Majority of the narratives related to piety can be found in the piety chapters of the Hadith Literature. To know this literature is very crucial for the understanding of piety Hadiths. Moreover, it is known very well that the sources of many current problems derive from this kind of Hadiths. Therefore, determining the authenticity of this kind of Hadiths will make a very valuable contribution to the solution of many problems. It is also no doubt that determining the understanding of piety from the Hadiths will pay the way for the right understanding of religion and for our work life. Therefore, this project can be considered as a first step in this direction.

Keywords: Sunnah/Hadith, Ascetic, Hadith Literature, Ascetic Sources.

* Bu makale, SDÜ Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi (BAP) tarafından desteklenen "Hadis Edebiyatında Zühd Literatürü ve Zühdle İlgili Rivayetlerin İncelenmesi" adlı çalışmanın özeti ve çıkarılan sonuçları muhtevirdir.

* Doç. Dr., SDÜ İlahiyat Fakültesi Hadis Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

Literatür (kitabiyat, musannefât, edebiyat, bibliyografya) çalışmaları ilmi çalışmalar için rehberlik fonksiyonu icra eden, kolaylık ve pratiklik sağlayan vazgeçilmez mahsüller olarak görülür, görülmelidir.¹ Bu vazgeçilmezlik her ilmî disiplin için kendi literatürünü tanıtan bir edebiyatın doğmasına sebep olmuştur. Nitekim bu durum, pek çok çeşidiyle birlikte Hadis Edebiyatında da belirli konulara ait müstakil literatür yazılmasını sağlamıştır.² Zühd literatürü de bunlardan biridir. Zühd literatürü örneğinde olduğu gibi belli konu ve belli maksatlara yönelik bu çalışmaların amacının, sünnetin hayata intikalini sağlamak olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda bizim de bu çalışmada öncelikli amacımız zühd kavramıyla ilgili kısa bilgi verdikten sonra hadis edebiyatı içerisinde zühd literatürünün yerini tespit etmek, daha sonra da mevcut olanları hakkında bilgi vererek yerini belirlemektir. Bu da bize daha sonra incelediğimiz zühd hadislerinin tespitine de öncülük etmiştir.

Bu tür hadislerin incelemesi dinin dünyaya bakışını ve algılamasıyla ilgili önemli bilgiler ve ipuçlarını verecektir. Çünkü dinî anlayışımızın şekillenmesine etki eden önemli unsurlardan biri sünnet/hadislerdir. Bu yüzden dünyaya bakışın ve onu algılamının nasıl olması noktasında bu tür rivayetleri inceleme zarureti hasıl olmuştur. Hatta sözü edilen konuda birçok problemin kaynağının hadisler olduğu bilinmektedir. O halde hadislerin sıhhat durumları hakkında bilgi sahibi olmanın birçok problemin çözümüne katkı sağlayacağı kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Bu hususta ortak anlayışa varabilmek için yeni bilimsel çalışmaların yapılması da önem arz etmektedir.

Zühd Kavramı

Zühd, Arapça bir kelime olup, “z h d” fiilinin masdarıdır. Lugatta “bir şeye rağbet etmemek, soğuk ve ilgisiz davranmak, meyletmemek³, değersiz bulmak, yüz çevirmek ve terketmek” anlamlarına gelmektedir. ‘Rağbet’ ve ‘hırs’ kavramlarının zıddıdır.⁴ Arap diltçileri zühd kökünden türeyen bütün kelimelerde azlık ve azla yetinme mânalarının esas olduğu hususunda ittifak halindedir. Nitekim Araplar malı az olan için “müzhid”, az yemek yiyen için de “zâhid” tabirini kullanırlar.⁵ Bundan

¹ Zekeriya Güler , *İlk Yedi Asırda Hadis İlimleri Literatürü*, Konya 2002, s. 5.

² Geniş bilgi için bkz. Kettâni, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ca'fer (ö.1346/1927), *er-Risâletü'l-mustatrefe*, İstanbul.1986; *Hadis Letaratürü*, (çev. Yusuf Özbek), İstanbul 1994; Zekeriya Güler , *İlk Yedi Asırda Hadis İlimleri Literatürü*, Konya 2002, s. 5.

³ Cürcânî, *et-Ta'rifât*, “zhd” md, s.130

⁴ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, III, 196-197; Cevherî, *es-Sihâh*, II, 481; Cürcânî, *et-Ta'rifât*, s. 130; Fîrûzâbâdî, *Kâmûsu'l-Muhît*, I, 309; *Besâir*, III, 138-141; Tehânevî, *Keşşâf*, II, 610; Ebu'l-Bekâ, *Kulliyât.*, s. 490; Kâşânî, Abdurrezzâk, *Mu'cemu Isulâhâti's-Süfiyye*, thk.Abdulâl Şahin, Kahire 1992, s. 216; Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 544. Bu terketme işi, o şeyi küçümsemekten, günah saymaktan veya azlığından dolayıdır. Zebidî, *Tâcu'l Arûs*, VIII, 150-151.

⁵ Âsım Efendi, *Kamus Tercümesi*, “zhd” md. I, 1155-1156; Y. Nuri Öztürk, “Zühd”, *İA*, XIII, 638.

dolayı bir şeye karşı zâhid yahut zühd sahibi olmanın anlamı; bir şeyi hakir ve değersiz görerek ondan yüz çevirmek ve daha yüksek hedeflere yönelmek demektir. Araplar bir şeyin çok az ve değersiz olduğunu belirtmek için “şey’un zehîd” derler. Bu sebeple zühdü “helâllerden yetecek miktarda almak” diye tarif edenler de olmuştur. Aynı kökten türetilen “zehîd” de az olan mânasına gelmektedir.⁶ Batı dillerinde ise, zühdün karşılığı olarak “asceticism” kelimesi kullanılır.⁷ Ayrıca zühd kavramına anlam yakınlığı bulunan vera‘, takvâ, fakr, ve dünya gibi bazı kavramlar da bulunmaktadır.

Görüldüğü gibi, zühd kelimesinin etimolojisinde, azlık, isteksizlik, rağbetsizlik, ilgisizlik, önemsizlik, terk etmek, kötü kabul edilen şeylerden yüz çevirmek, dünyaya tavır almak gibi manalar olduğu anlaşılmaktadır.

Zühdün terim manasıyla ilgili pek çok tanım yapılmıştır. Hz. Peygamber’den (s.a) rivayet edilen, ancak O’na (s.a) nispetinde tartışma bulunan şu rivayet neredeyse zühd hakkında yapılan tariflerin en güzeli olarak kabul görmüştür. Rivayet şöyledir: “Dünyada zâhidlik, ne helâli haram etmek ne de malı mülkü zayi etmek (yersiz harcamak) tır.⁸ Dünyada zâhidlik, ancak Allah’ın elinde olana, kendi elindekinden daha fazla güvenmen; başına bir musibet geldiği zaman, musibet başında olduğu müddetçe, onun ecir ve mükafatından son derece ümitli olmandır.”⁹ Bununla birlikte ‘dünyayı sevmeyip rağbet göstermemek, küçümsemek’, ‘dünya sevgisini kalpten atmak’, ‘dünyaya karşı gönülden isteksiz olmak’, ‘dünyadan yüz çevirmek’, ‘azla yetinmek’, ‘dünya rahatını terk ederek ahiret hayatını tercih etmek’, ‘haramlardan yüz çevirmek’, ‘mâsivâyı (Allah’tan alıkoyan her şeyi) terk etmek’ gibi zühdün farklı sayılabilecek tanımları da yapılmıştır.¹⁰

⁶ Tehânevî, *Keşşâf*, II, 610

⁷ Batı dillerinde Almanca, Askese, Fransızca Ascetism, İngilizce Asceticism kelimelerine “zühd hayatı yaşama” anlamı verilmiştir. Bkz. Süleyman Hayri Bolay, *Felsefi Doktrinler Sözlüğü*, İstanbul 1996, s. 70. *Dinler Tarihi Ansiklopedisini* derleyen Romanyalı dinler tarihçisi Mircae Eliade “Asceticism” maddesinde bu konuyu uzun uzadıya incelemektedir. Bkz. Mircae Eliade, *The Encyclopedia of Religion*, New York 1983-1987, I, 441-445. Ayrıca bkz. Tor Andrae, *Islamische Mystiker*, Stuttgart 1960, s. 44-69.

⁸ Tirmizî şarihi Mübarekfürî, rivayette geçen ‘malı mülkü zayi etmemek (velâ idâ’eti’l-mal)’ hususunda şöyle der: “Malı zay etmek demek, onu denize atmak suretiyle yersiz sarf etmek veya fakir zengin ayrımı yapmadan insanlara vermektir.” Mübarekfürî, Ebu’l-Ulâ Muhammed b. Abdurrahman bi. Abdurrahim (ö.1353/1934), *Tuhfetu’l-Ahvezi Şerhu Câmii’t-Tirmizî*, (İki Mücellled), Beyrut, Tsz., II, 1860

⁹ Tirmizî, *Zuhd*, 29; İbn Mâce, *Zuhd*, 1; Ebû Nuaym, *Hilye*, X, 69. Bu hadis, Ahmed b. Hanbel’in *Kitabu’z-Zuhd*’ünde Ebû Müslim el-Havlânî’nin (ö.62/682) sözü, yani “maktû hadis” olarak geçmektedir. (Bkz. age, s. 36). Tirmizî ve İbn Mâce’de geçen bu hadis ise, Ebû Müslim el-Havlânî’nin sözü olarak değil de onun öğrencisi Ebû İdris el-Havlânî’nin (ö.80/699) Ebû Zer’den rivayeti şeklinde merfû olarak zikredilmektedir.

¹⁰ Bkz. İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, III, 196-197; Râgıb el-İsfehânî, *el-Mufredât*, “zhd” md, s. 315; Cevherî, *es-Sihâh*, II, 481; Cürçânî, *et-Ta’rîfât*, s. 130; İbnu’l-Esîr, *Mecdu’d-dîn Ebu’s-Sa’adât, en-Nihâye fî Garîbi’l-Esîr ve’l-eser*, s. 402 (Tek mücellled), Beyrut, 2005; Firûzâbâdî, *Kâmûsu’l-Muhîd*, I, 309; *Besâir*, III, 138-141; Tehânevî, *Keşşâf*, II, 610; Ebu’l-Bekâ, *Kulliyât.*, s. 490; Serrâc, *el-Luma’*, s. 72-73; Kuşeyrî, *Risâle*, s. 253-57; Kelabâzî,

Tasavvuf ve benzeri literatürde yer alan bu tanımları yapanların her biri kendi zevklerine işaret ederek, kendi halinden ve müşahedesinden bahsetmiştir. Onların bu konuda yaptıkları tariflerin çoğu da, aslında kendi zevk ve hallerinden ibarettir.¹¹ Peki zühdün günümüz açısından tanımı nasıl olmalıdır? Bu soruya cevap bağlamında günümüzde zühd için aşağıda yapılan tanımın tatmin edici nitelikte olduğu söylenebilir:

“Zühd, taparcasına mala bağlanmamak, her türlü lüks ve israftan uzak, hoş, temiz, rahat bir şekilde Allah’a kulluk görevlerini yerine getirebilecek siyasal, sosyal ve ekonomik ortam hazırlamak için çaba harcamak; sadece kendisi için değil, toplumu için yaşamak, toplumunu kendine ve kendi malına tercih etmek, devletin malını kullanırken bütün müslümanları gözönünde bulundurarak harcamalarda bulunmak, helâl kazanmak, helâl harcamak, tüm haramlardan kaçınmak, malını Allah yolunda seve seve harcamak, İslâm’ın sosyal güvenlik emirlerini bütünüyle yerine getirmek, iyiliği emretmek, kötülükten sakındırmak, Allah yolunda mal ve canı ile cihad etmek; özet olarak İslâm’ı, dünyadan ve toplumdan sınırlarak değil, dünya hayatının ve toplumun içinde yaşamaya çalışmaktır.”¹²

Yukarıda sayılanlarla birlikte bize göre de kısaca zühd, hayatı ve dünyayı dinimizin çizdiği meşru çerçeve içerisinde kalıp, kişinin kendi ve toplumu için çalışıp üreterek dünya ve nimetlerinden istifade etme ve ebedî yurdu kazanmadır.

Hadis Edebiyatında Zühd Literatürü

Daha önce de ifade edildiği üzere herhangi bir konudaki literatür çalışmaları ilmi çalışmalar için rehberlik fonksiyonu icra eden kolaylık ve pratiklik sağlayan vazgeçilmez mahsullerdir.¹³ Genel hadis kitapları içinde bir bölüm olarak ele alınan zühdle ilgili hadisler, *Kitabu’z-Zühd* adıyla yapılan müstakil çalışmalarla zengin bir edebiyata dönüşmüştür. İlkleri zâhid muhaddisler tarafından tasnif edilen ve dinî tecrübelerin intikalinde tesiri büyük olan bu tür eserler hakkında bilgi vermekte fayda vardır.

I. asrın sonu itibariyle tasnif edilen hadis eserlerini; Siyer ve meğazî kitapları, Sünen kitapları, Câmiler, Musannefler¹⁴, diye beş grupta toplamak mümkündür:

Beşinci gruba dahil olan ve zühd edebiyatı içerisinde yer alan *kitabu’z-zuhd*ler tedvin asrı olan hicri I. asrın sonundan başlayarak II. asrın ortaya çıkardığı, III. asırda yaygınlaşan, IV., V., VI. asırda örneklerine rastladığımız

Taarruf, s. 109-110; Suhreverdi, *Avârif*, s. 370-71; Kâşânî, Abdurrezzâk, *Mu’cemu Isulâhâti’s-Süfiyye*, thk.Abdulâl Şahin, Kahire 1992, s. 216; Zebidî, *Tâcu’l Arûs*, VIII, 150-151; Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 544.

¹¹ Bkz. İbn Kayyim, *Medâricü’s-sâlikîn*, II, 10.

¹² Y. Vehbî Yavuz, *Çalışma Hayatı ve İslâm*, İstanbul 1992, s. 150-151.

¹³ Bkz. Zekerîya Güler, *İlk Yedi Asırda Hadis İlimleri Literatürü*, Konya 2002, s. 5.

¹⁴ Talat Koçyigit, *Hadis Tarihi*, s. 208

eserlerdir. Ancak bu eserler bazan hicri II. asırda rastlanılan ve “cüz” olarak isimlendirilen eser olarak da değerlendirilir. Aynı adlı eserlerin yazımı III. asırda da devam etmiş, fakat bu asırda müstakil kitap olmanın yanında câmi‘ ve musannef ismini verdiğimiz eserler içerisinde bir bölüm olarak da yer almıştır. Ulemâdan ziyade, daha çok halk için kaleme alınan bu eserler, az da olsa IV, V, VI. asırda görülmüştür.¹⁵

Kitabu’z-zuhd olarak bilinen bu çalışmalara bakıldığında genellikle iki konuyu ihtiva ettiği görülür: Birincisi, Kur’ân ve Sünnet’e göre zühd ve unsurları; ikincisi, Hz. Peygamber ve ashâbı ile enbiya ve velilerin zâhidâne hayatından örnekler.¹⁶ Ayrıca diğer hadis edebiyatının türlerinin ortaya çıkmasında olduğu gibi *kitabu’z-zuhd*lerin tasnifinde etken olan unsurlarla ilgili olarak şu genel kabul de geçerlidir: “Yapılan her bir çalışmayı, o asrın içtimâî şartları gerektirmiştir.”¹⁷ Bu bağlamda zühd edebiyatının oluşmasında içtimâî şartlarla birlikte, dinî tecrübelerin, zühd anlayışının devamı ve gelişmesinde, ayrıca bazı yerlerde hadis tâliminde “tergîb ve terhîb”e dair hadislerin seçilmesinin de payı olmalıdır.¹⁸

Biz de burada sadece isminde zühd bulunan ve mevcut olan literatüre yer vereceğiz. Kaynaklarda tesbit edebildiğimiz bu tür kitapları kronolojik olarak şöyle sıralamak mümkündür:

Zühd Kitapları

1. Eflatun (m.ö. 427-347), *Risale fi Nefyi'l-Hemmi ve'l-Ğammi ve İsbati'z-Zühd*. 51-54 vr. Doğu Felsefesiyle ilgili olduğu belirtilen eserin yazma nüshası bulunmaktadır. (Süleymaniye Kütüphanesi Ayasofya nr: 4801)

2. Zeynelâbidîn b. Ali (ö.92/710), *Sahîfetu Ali b. El-Huseyn aleyhisselâm ve Kelâmuhu fi'z-zuhd*. Bu eser Ebû Ca‘fer Muhammed el-Kuleynî’nin *er-Ravzâ mine'l-Kâfi* (Tahran 1388) adlı eserinin (VIII, 14-17) içinde bulunmaktadır.

3. el-Hasan b. Ebi'l-Hasan Yesâr el-Basrî (ö.110/728). Muhtelif eserlerde yer alan zühdle ilgili rivayetlerinin bir araya getirilerek ve zühd konusuna uygun düşecek bablara ayırarak oluşturulan kitabının adı *ez-Zuhd li'l-Hasani'l-Basrî*’dir.

4. Ebû Abdîrrahman Abdullah b. Mübârek el-Mervezî (ö.181/797). Eserinin adı *Kitâbu'z-Zuhd ve'r-Rekâik*’tir.

5.. Ebû Mes‘ûd Muâfâ b. İmrân el-Ezdî el-Mevsilî (ö.185/801). Eserinin adı *Kitâbu'z-Zuhd*’dür.

¹⁵ M. Emin İhsanoğlu, “Kitâbü’z-zühdder ve Ahmed b. Hanbel’in aynı adlı eseri”, s. i-ii (*Kitâbu’z-Zühd*’ün tercümesine yazdığı önsöz)

¹⁶ Hasan Kamil Yılmaz, *Tasavvufî Hadis Şerhleri ve Konevi’nin Kırk Hadis Şerhi*, s. 17.

¹⁷ Abdullah Aydınli, *Tasavvuf ve Hadis*, s. 9.

¹⁸ Abdullah Aydınli, *Tasavvuf ve Hadis*, s. 66.

6. Ebû Sufyân Vekî' b. Cerrâh er-Ruâsî (ö.197/812). Zühde dair eserinin adı *Kitâbu 'z-Zuhd'* dür.

7. Esed b. Mûsâ b. İbrâhim b. Velîd b. Abdûlmelik b. Mervan b. Hakem el-Umevî (ö.212/827). Esed b. Mûsâ'nın günümüze ulaşan tek eseri *Kitâbu 'z-Zuhd ve 'l-ibâde ve 'l-vera* adlı eseridir.

8. Ahmed b. Muhammed b. Hanbel (ö.241/855). Eserinin adı *Kitâbu 'z-Zuhd* dür.

9. Hennâd b. Serî b. Mus'ab et-Temîmî ed-Dârimî (ö.241/855). Eserinin adı *Kitâbu 'z-Zuhd* dür.

10. Hâris b. Esed el-Muhâsibî (ö.243/857). Eserin adı *el-Mesâil fi 'z-zuhd'* dür.

11. Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh İbnu'l-Musennâ (ö.252/865).¹⁹ Eserinin adı *Zemmu 'd-dunyâ ve 'z-zuhdu fihâ'* dir. Eserin yazma nüshaları mevcuttur. (Zâhiriyye Kütüphanesi, nr. 8940)

12. Ebû Ca'fer İbn Muhammed b. Musennâ b. Ziyâd es-Simâr (ö.260/874). Eserin adı *Kitâbun fi zemmi 'd-dunyâ ve 'z-zuhdi fihâ'* dir. Kitabın yazma nüshaları vardır. (Zâhiriyye Kütüphanesi, nr. 8940.)

13. Ebû Dâvud Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî (ö.275/888). Ebû Dâvud *Kitâbu 'z-Zuhd* adlı eserini sahâbe ve tâbiîn (ale'r-ricâl) isimlerini esas alarak tasnif etmiştir.

14. Ebû Hâtim Muhammed b. İdris b. Münzir el-Hanzalî er-Râzî (ö.277/890). Eserinin adı *Kitâbu 'z-Zuhd'* dür.

15. Ebû Bekir Abdullâh b. Muhammed b. Ubeyd İbn Ebi'd-Dunyâ (ö.281/894). Eserinin adı *Kitâbu 'z-Zuhd'* dür.

16. Ebû Bekir Ahmed b. Amr İbn Ebî Asım en-Nebîl ed-Dahhâk b. Mahled eş-Şeybânî (ö.287/900). Eserinin adı *Kitâbu 'z-Zuhd Kitâbun fihi zikri 'd-dunyâ ve 'z-zuhdu fihâ ve 's-sumtu ve hıfzu 'l-lisân ve 'l-uzle'* dir.

17. Ebû Saîd Ahmed b. Muhammed b. Zeyyâd b. Bişr İbnu'l-Arabî. (ö.341/953). Eserinin adı kaynaklarda *Kitâbu 'z-Zuhd ve 'l-muamelât ve 'l-makalât ve sıfatı 'z-zâhidîn* veya *Kitâbu 'l-me'ani 'z-zuhd ve 'l-mu'amelât* şeklinde geçmektedir. Yazma nüshaları bulunmaktadır.²⁰

18. Ebû Abdirrahman Muhammed b. Hüseyin es-Sülemi, (ö.412/1021). Zühde ilgili *Tis'a kütüb fi usuli 't-tasavvuf ve 'z-zuhd* adlı eseri bulunmaktadır. Süleyman İbrahim Ateş tarafından tahkik edilmiştir.

¹⁹ Hatîb, *Târihu Bağdâd*, III, 286

²⁰ Fuat Sezgin, *Târihu 't-turâs*, I, 477.

19. Ebû Sa'd İsmâil b. Alî (ö.445/1053).²¹ Eserinin ismi *Zemmu'd-dunyâ ve 'z-zuhdu fihâ'* dir. Eserin bir nüshası Medine İslâm Üniversitesi 1613 numarada bulunmaktadır.

20. İsmail b. Alî el-Usturâbâdî (ö.448/1057). Âmir Ahmed Haydar, *Zemmu'd-dunyâ ve 'z-zuhdu fihâ'* adlı eserinin bulunduğunu ve yazma nüshalarını kaydetmektedir. (Mektebetu Câmi'ati'l-İslâmiyye, nr. 1613)²²

21. İbn Hazm, Ebû Muhammed b. Ali b. Ahmed b. Saïd ez-Zâhirî el-Endelûsî (ö.456/1064) Eserin adı *Risâle fî müdâvâti'n-nüfûs ve tehzibü'l-ahlâk ve 'z-zühd'* dür.

22. Ebû Bekir Ahmed b. Huseyn el-Beyhakî (ö.458/1066). Eserin adı *ez-Zuhdu'l-kebir'* dir.

23. Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekir Ahmed b. Ali b. Sâbit (ö.463/1071). Eserin adı *Kitâbu'z-Zuhd ve'r-Rekâik'* tir. Yazma nüshaları bulunmaktadır. (Zâhiriyye Kütüphanesi, Mecmua nr. 28 (165-181 yk); İskenderiye Kütüphanesi, hadis 8).

24. Ebu'l-Ferec İbnu'l-Cevzî Cemaleddin Abdurrahman b. Ali, (ö.597/1201). Zühdle ilgili eserinin adı *Kitabu'l-Hadâik fi ilmi'l-hadis ve'z-zühdiyyât'* tir.

25. Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebu Bekr (ö.671/1273). *ez-Zühd* adlı eseri bulunmaktadır.

26. Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebu Bekr (ö.671/1273). Müellifin zühdle ilgili *Kasru'l-hurs bi'z-zuhd ve'l-kanâa ve Reddi Zülli's-Sual* adlı eseri de bulunmaktadır.

27. Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahman b. Ebî Bekir (ö.911/1505). Eserin adı *Kitâbu'l-Edeb ve'r-rekâik'* dir. Yazma nüshaları mevcuttur.

28. Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahman b. Ebî Bekir (ö.911/1505). Zühde dair eserinin adı. *Erbaune hadisen fi kavaidi'l-ahkami's-şer'iyye ve fezailü'l-a'mal ve'z-zuhd'* dür.

29. Ahmed Ferid, Eserin adı *el-Bahrü'r-raik fi'z-zühd ve'r-rakâik'* dir.

29. Ubeydullah b. Muhammed b. Ubeyd, Ebû Bekr Abdullah (?), *Kitabü'z-Zühd -Fi'd-Dünya ve Ma Fiha*, Topkapı Sarayı Kütüphanesi / Ahmed III Kit. nr. 591

30. Aziz b. Muhammed en-Nesefî (?), *Risale der Fakr ve Zühd ve Tevekkül ve Mehabbet-i Huda*. Nuruosmaniye Kütüphanesi nr. 4899

31. *Risale fi'l-Fakr ve'l-İlm ve'z-Zühd*, Süleymaniye Kütüphanesi / Esad Efendi, nr. 3787/5

²¹ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-nubelâ*, XVIII, 55-56

²² Bkz. Âmir Ahmed Haydar, *ez-Zuhdu'l-kebir'* e yazdığı giriş yazısı, s. 55.

32. *Risali fi'z-Zühd ve'l-Ahlaki'l-Cemile*, Beyazıt Devlet Kütüphanesi / Beyazıt nr. 78

Bu zikredilenlerin dışında, isimleri zühd literatürü içerisinde yer alıp da, bugün elimizde bulunmayan zühdle ilgili altmışa yakın daha eser bulunmaktadır. Bunlara sadece kaynaklarda işaret vardır.²³

Zühdle İlgili Rivayetlerin İncelenmesi

Zühde dair literatüre bakıldığında zühdle ilgili pek çok rivayetin bulunduğu müşahede edilir. Bu rivayetlerin zühd anlayışımızı ve dünyaya bakışımızı belirlemede çok büyük rolü olduğu bilinmektedir. O halde -genelde olsa- bunlar hakkında bilgi sahibi olmak önemlidir ve bu konudaki bazı sorulara cevap olacağı kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

Hadislerde Zühd ve Dünyaya Bakış

İslâm dininin ana kaynaklarından biri olan hadis (sünnet), hiç kuşkusuz İslâmî hayatın oluşmasında büyük bir etkiye sahiptir. Bu etki, tarih boyunca azalmaksızın devam etmiştir. İslâm'ın ulaştırıldığı her kültür ve coğrafyaya hadisler de ulaşmış ve İslâmî hayatın şekillenmesine katkıda bulunmuştur. Özellikle İmam Şâfiî'den itibaren, her bir hadis aynı zamanda Nebvî bir sünnetin taşıyıcısı formunda anlaşılmağa başlayınca, rivayet edilen hadislerin Müslümanların hayatlarındaki etkisi iyice artmıştır.²⁴ İslâmî hayatın bir parçası görülen zühdün, hadislerde nasıl yer aldığı hususu dinî hayatın şekillenmesi bakımından ayrı bir önem arz etmektedir.

Zikrettiğimiz bu tespitlerden sonra Müslümanların dünya görüşünü ve iktisadî zihniyetini yönlendiren hadislerin bulunduğu görülmektedir. Şimdi burada onların zühd anlayışını ve dünya görüşünü yönlendiren daha çok *Kitâbu'z-Zuhd* (Zühd Edebiyatı) adlı eserlerde yer alan hadislere ana başlıklar halinde yer verilecektir. Hadisler ele alınırken şu usûl izlenecektir; önce ana başlıklar altında konu bütünlüğü içerisinde hepsi değil, bazı hadislere yer verilecek, hadis külliyatı içerisindeki yerlerine işaret edilecektir. Çalışmanın boyutunu aşacağından rivayetlerin tamamı ayrıntılı şekilde tahlil ve kritik edilmeyecektir. Hadislerin daha çok delâleti üzerinde durulmaya çalışılacaktır.

1-Zühdün Ne Olduğu ve Mahiyetiyle İlgili Hadisler

²³ Bkz. Kettânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ca'fer (ö.1346/1927), *Hadis Letaratürü*, (çev. Yusuf Özbek), İstanbul 1994., s. 62-90; Âmir Ahmed Haydar, *ez-Zuhdu'l-kebîr'e Yazdığı Giriş Yazısı*, s. 47-56; Zekeriyâ Güler, *İlk Yedi Asırda Hadis İlimleri Literatürü*, s.107-164.

²⁴ Ahmet Keleş, "İslam İktisat Zihniyetinin Oluşmasında Zühd Hadislerinin Rolü", s. 1.

1. Dahhâk b Müzâhim'den o, şöyle rivayet eder: “Adamın biri Rasûlullah'a (s.a) geldi ve şöyle dedi: “Ey Allah'ın Resûlü! İnsanların en zâhidi kimdir?” Buyurdular ki: “Kabri ve çürüyüp toprak olmayı unutmayan, dünyanın en değerli süsünü terk eden, bâki olanı fâni olana tercih eden, yarımı kendisine ait saymayan ve kendi nefsinı ölmüş kabul eden kişi !”

Mürsel olan hadisi İbn Ebî Şeybe eserinde yer vermiştir.²⁵ Muteber kabul edilen eserlerde yer almayan ve mürsel olan rivayeti ihtiyatla yaklaşmak gerekir.

2. Ebû Hureyre'den, Rasûlullah (s.a) şöyle buyurdular:

“Vera' sahibi ol, -diğer rivayette: Ey Ebû Hureyre! Vera' sahibi ol- insanların en âbidi olursun. Kanaatkâr ol, insanların en şükredeni olursun. Nefsin için istediğın şeyi insanlar için de iste, (iyi) mümin olursun. Komşulara - diğer rivayette: komşularına- güzel muamelede bulun, (iyi) müslüman olursun. Az gül, çünkü çok gülmek kalbi öldürür.”

Rivayeti İbn Mâce rivayet etmiş ve isnadının hasen olduğu belirtilmiştir.²⁶ Ayrıca Beyhakî rivayeti *ez-Zuhdu'l-kebîr* adlı eserinde rivayet etmiştir.²⁷ Rivayetin hasen olduğu anlaşılmaktadır.

3. Sa'd b. Ebî Vakkâs'tan: Resûlullah (s.a) şöyle buyurdular:

“Ben, ilmi ibadetten daha faziletli tutarım. Dininizin en hayırlı durumu vera'lı olmaktır.”

Hâkim ve Beyhakî rivayeti eserlerinde nakletmişlerdir.²⁸ Muteber kabul edilen eserlerde yer almayan rivayete ihtiyatla yaklaşmak gerekir.

4. Câbir b. Abdillâh'dan; Rasûlullah'ın (s.a) yanında bir adamın ibadet ve taat ehli olduğundan bahsedildi. Başka birisinin de verâ sahibi olduğu zikredildi. Hz. Peygamber (s.a) şöyle buyurdu: “Onun durumu verâya denk olmaz.”

Hadisi Tirmizî *Sünen*'inde Beyhakî *ez-Zuhdu'l-kebîr* adlı eserinde rivayet etmiştir.²⁹

5. Ebû Hureyre'nin rivayet ettiğine göre Rasûlullah (s.a) şöyle buyurdu:

²⁵ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, XIII, 223. Ayrıca bkz. İbn Receb el-Hanbelî, *Câmiu'l-ulûm ve'l-hikem*, II, 185.

²⁶ İbn Mâce, *Zuhd*, 24.

²⁷ Beyhakî, *ez-Zuhdu'l-kebîr*, s. 309-310, Ayrıca bkz. Kudâî, *Musned*, I, 98-9, I, 371; Ebû Nuaym, *Hilye*, X, 365; *Târihu Esbehân*, II, 302; Beyhakî, *Âdâb*, s. 509, 254, *Erbeûn*, s. 103; Bûsirî, *Misbâhu'z-Zucâce*, II, 341 (Bûsirî de burada isnadının hasen olduğunu belirtmiştir); Ali Muttakî el-Hindî, *Kenzu'l-Ummâl*, XV, 882.

²⁸ Hâkim, *el-Mustedrek*, I, 92; Beyhakî, *ez-Zuhdu'l-kebîr*, s. 309; Beyhakî, *Âdâb*, s. 598-9; *Erbeûn*, s. 103. Ayrıca bkz. Munâvî, *Feyzu'l-Kadîr*, IV, 434. Suyûtî rivayete sahih rumuzu koymuştur.

²⁹ et- Tirmizî, *Sıfatu'l-Kiyâme*, 15??; Beyhakî, *ez-Zuhdu'l-kebîr*, s. 312.

“Dünya hayatında zühd insanın kalb ve bedenini rahatlatır, dünyada tamah ise gam ve kederi çoğaltır.”

Ahmed b. Hanbel'in *Kitâbu'z-Zuhd* adlı eserinde yer verdiği³⁰ rivayetle ilgili olarak, Heysemî isnadında Eş'as b. Nezzâr olduğunu onu tanımadığını belirtmektedir.³¹ İsnadında problem gözüken rivayete son derece ihtiyatla yaklaşmak gerekir.

6. Abdullah b. Amr'ın rivayet ettiğine göre Rasûlullah (s.a) şöyle buyurdu:

“Bu ümmetin evveli, zühd ve yakın ile kurtuluşa ermiştir. Sonu ise cimrilik ve kuru ümit yüzünden helak olacaktır”.

Ahmed b. Hanbel'in *Kitâbu'z-Zuhd* adlı eserinde yer verdiği³² rivayetle ilgili olarak, Heysemî isnadında İsmâ b. El-Mütevekkil bulunduğunu ve zayıf olduğunu zikretmektedir.³³ İsnadında problem gözüken rivayete son derece ihtiyatla yaklaşmak gerekir.

7. Ebû Zer'in rivayet ettiğine göre Rasûlullah (s.a) şöyle buyurdu:

“Şayet siz, benim bildiklerimi bilmiş olsaydınız, az güler çok ağlardınız. Yataklarınızda çok az yatar, hanımlarınıza yaklaşmazdınız. Karnınızı da tıka basa doyurmazdınız. Yükseklerle çıkar. Allah Teâlâya yalvarıp yakarırdınız.” Ebû Zer, bu hadisi rivayet ettiği zaman hep ‘Keşke ben budanan bir ağaç olsaydım’ derdi.

Hadisi Tirmizî, İbn Mâce ve Ahmed b. Hanbel eserlerinde rivayet etmişlerdir.³⁴

8. Esed b. Vedâ'anın haber verdiğiğine göre bir gün Rasûlullah'a (s.a):

“Hangi mü'min daha faziletlidir?” diye sorulur. Rasûlullah: “İçinde kin ve hasedin olmadığı gamlı kalbin sahibi olan mü'min” diye cevap verir. Soranlar,

“Bu bizde yok, sonra hangisi en faziletli?” diye sordular. Rasûlullah:

“Dünyaya karşı zâhid, âhirete karşı istekli olan” der. Soranlar: “Bu amel de Râfi' b. Hadîc'den başka kimsede yok, sonra hangisi?” diye sorarlar.

Rasûlullah (s.a): “Güzel ahlâk sahibi mü'min” diye cevap verir.

Ahmed b. Hanbel'in *Kitâbu'z-Zuhd* adlı eserinde yer verdiği³⁵ rivayet, daha çok üçüncü ve dördüncü derecedeki eserlerde yer almaktadır.³⁶ Bu yönüyle rivayete karşı son derece ihtiyatlı olmak gerekir.

³⁰ Ahmed b. Hanbel, *Kitâbu'z-Zuhd*, s. 24..

³¹ Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, X, 286.

³² Ahmed b. Hanbel, *Kitâbu'z-Zuhd*, s. 24.

³³ Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, X, 255; Hatîb el-Badâdî, *Târîhu Bağdâd*, VII, 186.

³⁴ Tirmizî, *Zühd*, 9; İbn Mâce, *Zühd*, 19; Ahmed, *Müsned*, V, 173, Ahmed, *Zühd*, s. 212.

³⁵ Ahmed b. Hanbel, *Kitâbu'z-Zuhd*, s. 459.

³⁶ Ebû Nuaym, *Hilye*, I, 183; VI, 69; Suyûtî, *ed-Durru'l-mensûr*, III, 291.

9. Ebû Saîd el-Hudrî'den: Bir adam Hz. Peygamber'e (s.a) geldi ve "bana nasihat ediniz" dedi. Hz. Peygamber ona şöyle buyurdu: "Allah'tan kork. Çünkü bu her hayrı içinde toplamaktadır."

Beyhakî'nin *ez-Zuhdu'l-kebîr* adlı eserinde naklettiği rivayet,³⁷ bu lafızla başka kaynaklarda bulunamadı.³⁸ Bundan dolayı rivayete karşı son derece ihtiyatlı olmak gerekir.

10. Yine Ebû Hureyre'den: Hz. Peygamber (s.a) şöyle buyurdular:

"Dikkat ediniz! İnsanlar nesep yönüyle birbirlerine yakın olsalar da içinizdeki dostlarım muttaki olanlardır. İnsanlar kıyamet günü amelleriyle gelmezler. Dünyayı omuzlarınıza yüklenmiş olarak gelirsiniz de "yâ Muhammed" diyerek (bana) seslenirsiniz (ve benden yardım istersiniz). Ben de şöyle böyle derim." Hz. Peygamber (s.a) böyle buyurduktan sonra her iki yolun ortasından ana yola meydana çıktı.

Rivayeti Buhârî *el-Edebu'l-Mufred* adlı eserinde, İbn Ebî Âsım ve Beyhakî zühde dair eserlerinde rivayet etmişlerdir.³⁹

11. Ebû Hureyre'den; Hz. Peygamber'e (s.a) soruldu: "İnsanların en üstünü kimdir?" Hz. Peygamber (s.a) "en muttaki olanlarıdır" buyurdu.

Hadisi Buhârî, Müslim ve Beyhakî rivayet etmişlerdir.⁴⁰

Zühd literatürü içerisinde zühd ve zühdün mahiyetiyle ilgili direk ve dolaylı pek çok rivayet bulunmaktadır. Bunlara zühde anlam yakınlığı bulunan kavramlarda dahildir. Bunların hepsi burada değerlendirilmemiştir. Aynı durum diğer başlıklar için de geçerlidir. Ancak rivayetlerle ilgili genel değerlendirmeler sonuç bölümünde yapılmıştır.

2. Zühdün İrfânî Bilgi ile İlişkisi Olduğuna Dair Hadisler

1. Ebû Hallâd'dan Rasûlullah (s.a) şöyle buyurdu:

"Kendisine zühd ve az konuşma verilen kimseyi gördüğünüz vakit, ona yaklaşın. Çünkü o hikmet söyler."

Hadisi İbn Mâce Ebû Hallâd'dan rivayet etmiştir.⁴¹ *Zevâid*'de Ebû Hallâd'dan *Kütüb-i Hamse* sahiplerinden hiç kimsenin hadis rivayet etmediğine,

³⁷ Beyhakî, *ez-Zuhdu'l-kebîr*, s. 330.

³⁸ Benzer rivayet şöyledir: Bir adam Ebû Saîd el-Hudrî'ye geldi ve "bana nasihat et" dedi. O da şöyle dedi: "Senin sorduğun şeyi daha önce ben Rasûlullah'a (s.a) sordum: Sana Allah'tan korkmanı tavsiye ederim. Çünkü o herşeyin başıdır." Ebû Saîd daha sonra hadisin gerisini zikretmiştir. Ahmed b. Hanbel, *Musned*, III, 83; Taberânî, *Sağîr*, II, 342; Heysemî, *Zevâid*, IV, 215; Abdullah İbnü'l-Mubârek, *Zuhd*, s. 289; Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, VII, 392-93.

³⁹ Buhârî, *el-Edebu'l-Mufred*, s. 300, (h.no: 900); İbn Ebî Âsım, *Zuhd*, s. 48-49; Beyhakî, *ez-Zuhdu'l-kebîr*, s. 329.

⁴⁰ Buhârî, *Ehâdîsu'l-Enbiyâ*, 19; Müslim, *Fedâil*, 168; Beyhakî, *ez-Zuhdu'l-kebîr*, s. 326-27.

⁴¹ İbn Mâce, *Zuhd*, 1 (h. no: 4101)

İbn Mâce'nin de sadece bu hadisi tahrir ettiğine dikkat çekilmiştir. Hadisi Ebû Hallâd'dan ayrıca Ebû Nuaym ve Beyhakî⁴² nakletmişlerdir. Ebû Ya'lâ'nın⁴³ Abdullah b. Ca'fer'den yapmış olduğu rivayette mevcut Ömer b. Hârûn'un metruk olduğu ifade edilmiştir.⁴⁴ Rivayete daha ihtiyatla yaklaşmak gerekir.

2. Rasûlullah (s.a) Harise'ye "İmanın hakikatı nedir? diye sorduğu vakit O, "Dünyadan el etek çekince, gündüzlerim susuz, gecelerim uykusuz hale geldi. Rabbimin arşını açıkça görür gibi oldum. Birbirini ziyaret eden cennet ehli ile yekdiğerine düşman kesilen cehennem ehlini görür gibiyim demişti. Harise, "Dünyadan el etek çekince Allah kalbimi nurlandırdı da daha evvel bana gaib olan hususlar gözle görülür gibi bir vaziyete geldi" diye durumunu Rasûlullah'a (s.a) haber vermişler., Bunun üzerine Rasûlullah'ta (s.a) "Bir kimse Allah'ın kalbini nurlandırdığı birisini görmek isterse Harise'ye baksın", buyurmuştur.

Rivayeti İbn Mubârek, Abdurrezzâk, Taberânî ve Beyhakî rivayet etmiş⁴⁵, Heysemî ise iki benzer rivayet vermekte birisinin isnadında İbn Lehi'a'nın bulunduğunu ve araştırılması gerektiğini, diğerinin isnadında ise Yûsuf b. Atiyye'nin yer aldığını ve onunla ihticac edilmeyeceğini söylemektedir.⁴⁶ İsnadında problem olduğu anlaşılan rivayete son derece ihtiyatla yaklaşmak gerekir.

3. Hz. Peygamber'in (s.a) Zühd Hayatına Dair Hadisler

Bu konuda pek çok hadis bulunmaktadır. Konuyla ilgili fikir vermesi açısından sınırlı hadise yer vereceğiz.

1. Ebû Zer'den, Rasûlullah (s.a) şöyle buyurdu:

"Kıyamet gününde bana en yakın olacaklar, dünyada benim olduğum gibi olanlardır."

Hadisi, Ahmed b. Hanbel Ebû Zer'den güvenilir ravilerle⁴⁷, Taberânî de benzerini rivayet etmiştir.⁴⁸ Hadisin sahih olma ihtimali yüksektir.

Benzer rivayette Ebû Müslim, Rasûlullah'ın (s.a) şöyle buyurduğunu naklede:

⁴² Ebû Nuaym, *Hilye*, X, 405; Beyhâkî, *şuabu'l-imân*, VII, 347 (h. no: 10524)

⁴³ Ebû Ya'la, *Musned*, XII, 176 (h. no: 6803)

⁴⁴ Heysemî, *age*, X, 286

⁴⁵ Abdullah İbn Mubârek, *Kitâbu'z-zuhd*, s. 106 (h. no: 314); Abdurrezzâk, *el-Musannef*, XI, 129 (h. no: 20114); Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, III, 2662-67 (h. no: 3367); Beyhakî, *Şuabu'l-imân*, VII, 362-63 (h. no: 10590-10592). İbn Hibbân, rivayeti Ahmed b. Hasan b. Ebân el-Mısri'nin isnad ını değiştirdiği hadisleri verirken zikreder. Bkz. İbn Hibbân, *Mecrûhîn*, I, 150

⁴⁶ Heysemî, *age*, I, 57

⁴⁷ *Musned*, II, 185; III, 22

⁴⁸ Heysemî, *age*, IX, 327

“Allah bana mal biriktirmemi ve tacirlerden olmamı vahyetmedi. Ancak bana: “Rabbini hamd ile teşbih et, secde edenlerden ol ve ölüm gelinceye kadar Rabbine ibâdet et” (Hicr 15/98) diye vahyolundu.”⁴⁹

2. Amr b. Muhacir anlatıyor: “(Halife) Ömer b. Abdülaziz'in halvete çekildiği bir evi vardı. Bu evin içerisinde Rasûlullah'tan (s.a) geriye kalan, üzerinde dar bir örtü ile topraktan bir sedir; su içmek için bir kap; içerisine öteberi koymak için ağzı kırık bir küp; üzerinde Rasûlullah'ın (s.a) saçının kalıntılarını bulanan lifle kaplanmış deriden bir yastık ve Acem işini andıran toza belenmiş bir yaygı bulunurdu. Ömer b. Abdülaziz Kureys'e hitaben şöyle seslenmiştir:

'Ey Kureysliler! İşte Allah Teâlâ'nın size ikramda bulunduğu ve sizi şerefliendirdiği zâtın mirası. O, gördüğünüz şekilde dünyadan ayrılıp gitmiştir.”

Rivayet Ahmed b. Hanbel'in *Kitâbu'z-Zuhd* adlı eserinde yer almaktadır.⁵⁰ Rivayetin mevkuf olma ihtimali yüksektir. Muteber kabul edilen eserlerde yer almayan rivayete son derece ihtiyatla yaklaşmak gerekir.

3. Ebû Ümâme Rasûlullah'a (s.a) üç defa: “Giyim kuşamda, sade ve gösterişsiz olmak iman gereğidir, Giyim kuşamda, sade ve gösterişsiz olmak iman gereğidir, Giyim kuşamda, sade ve gösterişsiz olmak iman gereğidir” buyurduğunu haber vermiştir. Babama: “Bezâze”nin ne olduğunu sordum. “Giyimde sadeliktir” cevabını verdi.

Hadisi Ebû Davud, İbn Mace *Sünen*'lerinde ve Ahmed b. Hanbel *Kitâbu'z-Zuhd* adlı eserinde rivayet etmiştir.⁵¹

4. Hz. Âişe anlatıyor: “Rasûlullah'a (s.a) (yatması için) iki yatak serdim, yalnızca birinde yatmayı tercih etti.”

Rivayet Ahmed b. Hanbel'in *Kitâbu'z-Zuhd* adlı eserinde yer almaktadır.⁵² Muteber kabul edilen eserlerde yer almayan rivayete ihtiyatla yaklaşmak gerekir.

5. Hz. Âişe kanalıyla gelen bir rivayette “Resûlullah (s.a) vefat ettiğinde (miras olarak) geriye ne bir altın ve ne bir gümüş ve ne de koyun ve deve (bunlardan birini) bırakmıştır. Hiçbir vasiyette de bulunmamıştır.”

Hadisi Buhârî, Müslim, Nesâî, İbn Mâce ve Ahmed b. Hanbel eserlerinde rivayet etmişlerdir.⁵³

⁴⁹ Ahmed b. Hanbel, *Kitâbu'z-Zuhd*, s. 541; Ebû Nuaym, *Hilye*, II, 131; Suyûtî, *ed-Durru'l-mensûr*, IV, 109.

⁵⁰ Ahmed b. Hanbel, *Kitâbu'z-zuhd*, s. 19.

⁵¹ Ebû Dâvûd, *Teraccül*; 1; İbn Mâce, *Zuhd*, 4; Ahmed b. Hanbel, *Kitâbu'z-zuhd*, s. 19. Ayrıca bkz. Hâkim, *Müstedrek*, I, 9; Taberânî, *el-Kebir*, I, h. no: 791.

⁵² Ahmed b. Hanbel, *Kitâbu'z-zuhd*, s. 30.

⁵³ Buhârî, *Vesâyâ*, 1; Megâzî, 83; Cihâd, 61, 86; Hums, 3; Müslim, *Vasiyye*, 18; Nesâî, *Ahbâs*, 1; İbn Mâce, *Vesâyâ*, 1; Ahmed b. Hanbel, *Kitâbu'z-zuhd*, s. 15. Ayrıca bkz. İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-Kubrâ*, II, 316-317;

4. Dünyanın Değeri ve Mahiyeti, Dünyaya Karşı Tavrı Almayı ve Dünya-Âhret Mukayesesi Yapan Hadisler

Dünyanın değeri ve Allah Teâlâ katında durumu hakkındaki hadisler gerçekten oldukça fazladır. Zühd hadisleri denilince de ilk akla gelenler kuşkusuz dünyanın değeri ve durumuyla ilgili rivayetlerdir. Hadis kitaplarından müstakil bir “kitap” oluşturan bu tür rivayetler, muteber hadis mecmualarında olanlar ile “zühd edebiyatı” içerisinde yer alanlar birlikte düşünüldüğünde, bunlar o kadar bir yekün tutmaktadır ki, bir toplumun zihniyetini oluşturmaya yetecek etkinliğe ulaşabilmektedir. Bunlardan bazıları şunlardır:

1. Enes b. Mâlik'in anlattığına göre, Rasûlullah (s.a), ashâbı ile beraber bir oğlak leşinin yanından geçmişler. Ashâbına dönüp:

“Görüyor musunuz? Bunun, sahiplerinin yanında hiçbir değeri yoktur, değil mi? diye sormuş.”

Ashâb: ‘Evet, ey Allah'ın Resulü!’ karşılığını vermişler. Bunun üzerine Rasûlullah:

“Muhammed'in canı elinde olan Allah'a yemin ederim ki, dünyanın Allah'ın yanında, sahipleri bu oğlağı terkedip attıkları vakit, oğlağın onların yanındaki kadar bile değeri yoktur” buyurmuştur.

Hadisi Tirmizî, Nesâî, İbn Mâce ve Ahmed b. Hanbel rivayet etmişlerdir.⁵⁴

2. Ebu'd-Derdâ'dan; Rasûlullah (s.a) şöyle buyurdular:

“Gücünüz yettiğince dünya düşüncelerinden uzaklaşın. Çünkü en büyük düşüncesi dünya olan insana Allah malı çok ihsan eder ve önüne fakirlik duygusunu koyar. En büyük düşüncesi âhret olan insana gelince, Allah onun işlerini toparlar ve gönlüne kanaat duygusu ilka eder. Bir kul kalbiyle Allah Telâ'ya yönelirse, Allah müminlerin kalplerine, sevgi ve merhametle ona yönelme duygusu yerleştirir. Ayrıca Allah Teâlâ bütün hayırlarda süratlice ona yönelir (ihtiyacını hemen giderir).”

Genelde zühd eserlerinde yer alan ve zayıf olduğu belirtilen rivayete daha ihtiyatla yaklaşmak gerekir.⁵⁵

3. Mikdâm b. Ma'dikerîb'in rivayet ettiğine göre Rasûlullah (s.a) şöyle buyurdu:

⁵⁴ Tirmizî, Zuhd, 13; Nesâî, Ezân, 22; İbn Mâce, Zuhd, 3; Ahmed b. Hanbel, *Musned*, II, 338; III, 229; *Kitâbu'z-zuhd*, s. 43.

⁵⁵ Beyhakî, *ez-Zuhdu'l-kebir*, s. 305; İbn Ebî Âsım, *Zuhd*, s. 64. Ayrıca bkz. Heysemî, *Zevâid*, X, 248; Ebû Nuaym, *Hilye*, I, 227; Zehebî, *Mizânü'l-İtidâl*, III, 563; Suyûtî, *el-Câmiu's-Sağîr*, I, 514; Munâvî, *Feyzu'l-Kadir*, III, 260-61; İbn Hacer, *el-Metâlibu'l-Âliye*, III, 206. Suyûtî rivayete zayıf rumuzu koymuştur.

“Âdemoğlu karnından daha şerli bir kap doldurmamıştır. Âdemoğluna, belini doğrultabilecek birkaç lokma kâfi gelir. Eğer (yemesi) kaçınılmaz ise, o takdirde (midesinin) üçte birini yiyeceğe, üçte birini içeceğe ve üçte birini de nefes için ayırsın.”

Bu hadisi İmam Ahmed, Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce rivayet etmiştir. Hadisi İmam Ahmed ve Tirmizî; Yahya b. Câbir vasıtasıyla Mikdâm b. Ma’dikerîb'den rivayet etmiştir. Nesâî ise, hem bu vecihten hem de başka bir vecihten; Sâlih b. Yahya b. Mikdâm'dan, o da dedesinden rivayet etmiştir. İbn Mâce ise yine Mikdâm b. Ma’dikerîb'den başka bir vecihten rivayet etmiştir.⁵⁶ Hadisin daha başka tarikleri de vardır. Ayrıca bu hadis-i şerif, söyleniş sebebiyle birlikte de rivayet edilmiştir. Ebu'l-Kâsım el-Beğavî *Mu'cem*'inde Abdurrahman b. Marakka 'dan şöyle rivayet eder: “Rasûlullah (s.a) Hayber'i fethettiği zaman meyvelerin toplanma mevsimi idi. İnsanlar meyvelerin başına üşüştüler. Bundan dolayı hummaya yakalandılar. Hallerini Rasûlullah'a şikâyet ettiler. Rasûlullah (s.a) buyurdu ki: Kuşkusuz humma ölümün öncüsü, yeryüzünde Allah'ın zindanı ve ateşten bir parçadır. Buna yakalandığımızda, suyu eski küçük tulumlarda soğutun. Sonra bu suyu iki namaz -yani akşam ile yatsı- arasında üzerinize serpin. Râvi der ki: Söylendiği gibi yaptılar ve hummadan kurtuldular. Bunun üzerine Rasûlullah (s.a) dedi ki: Allah Teâlâ, doldurulduğu zaman karından daha şerli olan bir kap yaratmamıştır. Eğer bu kaçınılmaz ise; bari üçte birini yemeğe, üçte birini içeceklere ve üçte birini de havaya ayırın!”⁵⁷

4. Katâde b. Nu'mân'dan rivayet edilen bir hadiste Rasûlullah (s.a) şöyle buyurdular:

“Allah Teâlâ bir kulu sevdiği zaman, tıpkı sizin bir hastayı sudan koruduğunuz gibi onu dünyaya karşı himaye eder.”

Hadisi Tirmizî rivayet etmiş, hasen olduğunu belirtmiştir.⁵⁸ Bu hadisin diğer bir tariki şöyledir: “Allah Teâlâ bir kulunu sevdiği halde onu dünyadan korur; tıpkı sizin hasta birini, kendisine zarar verir endişesiyle yiyecek ve içeceklerden koruduğunuz gibi!”⁵⁹

5. Abdullah b. Cerâd'dan, Rasûlullah (s.a) şöyle buyurdular:

“Hayatınız boyunca hep hayrı talep edin. Bütün gücünüzle cehennemden kaçın. Cenneti isteyen insan uyumaz. Cehennemden kaçın

⁵⁶ Tirmizî, *Zuhd*, 47; İbn Mâce, *Et'ime*, 50; *Musned*, IV, 132. Ayrıca bkz. Abdullah b. Mubârek, *ez-Zuhd*, h. no: 603; Taberânî, *el-Kebîr*, XX, 644, 646; Kudâ'î, *Musnedü's-Şihâb*, h. no: 1340, 1341; Hâkim, *el-Müstedrek*, IV, 121, 331-332; Mizzî, *Tuhfetü'l-Esrâf*, VIII, 509, 512. Mizzî, Nesâî'nin bunu *es-Sünenü'l-Kübrâ*'da rivayet ettiğini söyler.

⁵⁷ Beyhakî, *Delâilü'n-Nübüvve*, VI, 160-161; Kudâ'î, *Musnedü's-Şihâb*, h. no: 59. Hadisin kısmen Hasan-ı Basrî'den mürsel olarak yapılan rivayeti için bkz. Hennâd, *ez-Zuhd*, h. no: 47; Kudâ'î, *Musnedü's-Şihâb*, h. no: 58. Geniş bilgi için bkz. İbn Receb el-Hanbelî, *Câmiu'l-ulûm ve'l-hikem*, II, 468.

⁵⁸ Tirmizî, *Tib*, 1; Abdullah b. Mubârek, *ez-Zuhd*, h. no: 123.

⁵⁹ Tirmizî, nr. 2036; İbnu Hibbân, *es-Sahîh*, nr. 669.

uyumaz. Âhiret (cennet hoşlanılmayan şeylerle çevrilidir. Uyku cennete giden yolları kuşatmıştır. Dünya lezzetler ve nefsanî cazibeler ile çevrilidir. Dünyanın lezzetleri ve nefsanî cazibeleri sizleri âhiretten oyalamasın. Âhireti olmayanın dünyası yoktur, dünyası olmayanın da âhireti yoktur. Şüphesiz Allah mazerete yer bırakmayacak şekilde haber vermiş, öğüdünü ulaştırmıştır. Allah Teâlâ pek çok şeyi sizlere temiz kılarak helâl kıldı, kötü şeyleri de haram kıldı. Allah'ın haram kıldıklarından kaçının. Allah'a itaat edin çünkü Allah haram kılmış olduğu bir şeyi asla helâl kılmayacak, helal kıldığı bir şeyi de asla haram kılmayacaktır. Kim haramı terk eder ve helalinden yerse, rahmana itaat etmiş ve kopması söz konusu olmayan sapasağlam bir ipe tutunmuş olur, hem dünyası hem de âhireti âbâd olur. İşte bu Allah azze ve celleye itaat eden içindir.”

Beyhakî rivayeti *ez-Zuhdu'l-kebîr* adlı eserinde rivayet etmiştir.⁶⁰ Muteber kabul edilen eserlerde yer almayan rivayete daha ihtiyatla yaklaşmak gerekir.

6. Havşeb'in rivayetine göre Rasûlullah'ın (s.a) şöyle dua ettiği rivayet edilir:

“Allahım, beni amel etmekten alıkoyan dünyadan sana sığınırım. Ölüm için hayırlı işlerden beni meneden hayattan da sana sığınırım.

Rivayet Ahmed b. Hanbel'in *Kitâbu'z-Zuhd* adlı eserinde yer almaktadır.⁶¹ Muteber kabul edilen eserlerde yer almayan rivayete ihtiyatla yaklaşmak gerekir.

7. Hasan'ın rivayet ettiğine göre Rasûlullah (s.a) şöyle buyurdu:

“Âdemoğlu üç şey için hesaba çekilmez. Avretini örten elbise, belini doğrultacak kadar yiyecek ve sığınacak kadar bir ev. Bunların dışında her şeyden hesaba çekilecektir.”

Rivayet Ahmed b. Hanbel'in *Kitâbu'z-Zuhd* adlı eserinde yer almaktadır.⁶² Muteber kabul edilen eserlerde yer almayan rivayete ihtiyatla yaklaşmak gerekir.

9. Abdullah b. Ömer anlatıyor: “Rasûlullah (s.a) elbisemden (veya tenimden) yapıştı ve Ey Abdullah! Dünyada ya bir yabancı veya bir yolcu gibi ol. Ve kendini (daima) kabir ehlinden telakki et, dedi.”

Mücâhid diyor ki: "Abdullah (ra) bana: 'Ey Mücâhid! Sabaha çıktığın vakit, kendi kendine (acaba) akşama erecek miyim, diye kuruntulanma. Akşama olunca da sabah için aynı şeyi yapma. Ölümünden önce hayatını, hastalanmadan evvel de sıhhatini değerlendir...' diye tavsiyede bulundu.”

⁶⁰ Beyhakî, *ez-Zuhdu'l-kebîr*, s. 285-86; Ali Muttakî el-Hindî, *Kenzu'l-Ummâl*, V, 932.

⁶¹ Ahmed b. Hanbel, *Kitâbu'z-zuhd*, s. 546.

⁶² Ahmed b. Hanbel, *Kitâbu'z-zuhd*, s. 547; Suyûtî, *ed-Durru'l-mensûr*, VI, 391, 396.

Rivayet Ahmed b. Hanbel'in *Kitâbu'z-Zuhd* adlı eserinde yer almaktadır.⁶³ Muteber kabul edilen eserlerde yer almayan rivayete ihtiyatla yaklaşmak gerekir.

10. Hasan b. Hasan b. Ali b. Ebû Talib, Allah'ın kulu Fâtıma binti Hüseyin'in, Rasulullah'ın (s.a) şöyle dediğini kendisine rivayet ettiğini haber veriyor:

“Ümmetimin.; nimetler içersinde yüzenlerinin en şerirleri, çeşit çeşit yiyecek ve giyecek isteyen, konuşurken de ağzını doldum doldura konuşanlardır.”

Rivayet Ahmed b. Hanbel'in *Kitâbu'z-Zuhd* adlı eserinde yer almaktadır.⁶⁴ Muteber kabul edilen eserlerde yer almayan rivayete ihtiyatla yaklaşmak gerekir.

11. Muâz b. Cebel'den Rasûlullah'ın (s.a) kendisini Yemen'e (vali olarak) gönderirken, ona:

“Konfora dalmaktan sakın. Zira Allah'ın (has) kulları lükse göz dikmezler” dediğini haber vermiştir.

Rivayet Ahmed b. Hanbel'in eserlerinde yer almaktadır.⁶⁵ Heysemî ricalinin sika olduğunu belirtmiştir.⁶⁶

5 Zenginlik-Fakirlik Konusundaki Hadisler

Zenginlik-fakirlik konusunda da *Zühd* literatüründe çokça hadis bulunmaktadır. Fikir vermesi hasebiyle sadece bir kısmına yer verilecektir.

1. Ebû Abdurrahman el-Hubelî, Abdullah b. Amr'dan şunu işittiğini haber veriyor:

“(Sahabeden) bir zât, ‘Biz muhacirlerin fakirlerinden değil miyiz?’ diye sormuş. O da:

‘Koynuna girdiğin bir eşin var mı?’ diye karşılık vermiş. Adam:

‘Evet, var’ cevabını vermiş. ‘Barındığın bir evin var mı?’ demiş. Adam yine ‘Evet’ cevabını vermiş. Bunun üzerine Abdullah: (o takdirde sen muhacirlerin fakirlerinden değilsin’ demiştir.”

Rivayet Ahmed b. Hanbel'in *Kitâbu'z-Zuhd* adlı eserinde yer almaktadır.⁶⁷ Muteber kabul edilen eserlerde yer almayan ve mevkuf olan rivayeti son derece ihtiyatla yaklaşmak gerekir.

⁶³ Ahmed b. Hanbel, *Kitâbu'z-zuhd*, s. 22 .

⁶⁴ Ahmed b. Hanbel, *Kitâbu'z-zuhd*, s. 123 .

⁶⁵ Ahmed b. Hanbel, *Musned*, II, 243; *Kitâbu'z-zuhd*, s. 18.

⁶⁶ Heysemî, *Zevâid*, X, 250.

⁶⁷ Ahmed b. Hanbel, *Kitâbu'z-zuhd*, s. 26.

2. İmrân b. Husayn'dan, Rasûlullah (s.a) şöyle buyurmuştur: "Allah, çoluk çocuk sahibi olup haramdan ve çirkinliklerden sakınan fakir kulunu sever."

Rivayet İbn Mâce ve bazı zühd dair yazılan eserlerde yer almaktadır.⁶⁸

3. Ebû Hureyre'den Rasûlullah (s.a) şöyle buyurdu:

"Allah Teâlâ 'Ey Ademoğlu! Kendini benim ibadetime verirsen, ben de senin fakirliğini giderir, gönlünü zengin kılarım. Yok eğer bunu yapmazsan, gönlünü meşgul eder, fakirliğini de önlemem."

Rivayet Ahmed b. Hanbel'in *Kitâbu'z-Zuhd* adlı eserinde yer almaktadır.⁶⁹ Muteber kabul edilen eserlerde yer almayan ve mevkuf olan rivayeti son derece ihtiyatla yaklaşmak gerekir.

4. Ebû Saîd el-Hudrî'den şöyle rivayet edilmiştir: "Ensardan bir grup kimse ile beraberdim. Vücudumuzun açık yerleri görünmesin diye birbirimizi siper ediniyorduk, içimizden biri Kur'ân okuyor, bizler de dinliyorduk. Derken Rasûlullah çıkageldi ve kendini de oradakilerden biri sayarak oturdu. Kur'ân okuyan okumayı kesti. Rasûlullah 'Neden bahsediyordunuz?' diye sordu. Biz de 'içimizden biri Allah'ın kitabını okuyordu' cevabını verdik. Sonra Rasûlullah, eli ile işaret ederek oradakilere,

"Halka olun" dedi ve halka tamamlandı. Ebû Saîd diyor ki: "Rasûlullah'ın oradakilerin içinden, benden gayrisini tanıdığını sanmıyorum ve Rasûlullah, halka tamamlandıktan sonra oradakilere 'Müjdeler olsun, size ey fukara topluluğu! Cennete zenginlerden yarım gün önce gireceksiniz, bu da beşyüz sene eder' dedi."

Rivayet Ahmed b. Hanbel'in *Kitâbu'z-Zuhd* adlı eserinde yer almaktadır.⁷⁰ Muteber kabul edilen eserlerde yer almayan ve mevkuf olan rivayeti son derece ihtiyatla yaklaşmak gerekir.

5. İbn Abbas (ra), Rasûlullah (s.a)'m şöyle buyduğunu nakleder:

"Cennetin kapısında iki mü'min buluşur, birisi dünyadayken zengin, diğeri fakirdir. Fakir hemen girer, zengin de Allah'ın dilediği kadar bekletildikten sonra girer. Cennette fakirle buluşur ve fakir ona "Kardeşim, sen neden bekletildin, o kadar kaldın ki senden endişe duymaya başladım" der. Zengin cevaben: "Senden sonra öyle kötü hapsedildim ki sana ulaşamadım Benden o kadar ter boşandı ki bin deveyi sulayabilirdi." der.

Hadis Ahmed b. Hanbel'in eserlerinde yer almaktadır.⁷¹

⁶⁸ İbn Mâce, Zuhd, 5; Vekî' b. Cerrâh, *ez-Zuhd*, I, 363; el-Beyhakî, *Şuabu'l-imân*, VII, 340, (h.no: 10509).

⁶⁹ Ahmed b. Hanbel, *Kitâbu'z-zuhd*, s. 63; Suyûtî, *ed-Dürrul'l-mensûr*, VI, 116..

⁷⁰ Ahmed b. Hanbel, *Kitâbu'z-zuhd*, s. 64.

⁷¹ Ahmed b. Hanbel, *Musned*, I, 304, 155; *Kitâbu'z-zuhd*, s. 548; Heysemî, *Zevâid*, X, 263.

Değerlendirme ve Sonuç

Hadislerin dinî hayatın oluşmasında büyük bir etkisinin olduğu, hatta geleneğimizde var olan dindarlık anlayışına; biri doğrudan diğeri dolaylı olmak üzere iki tür etki ettiği bilinmektedir. Uygulama ve ahkamla ilgili hadisler, müçtehitlerin yorumlarından sonra Müslümanların hayatlarında yerini alırlarken, konumuzu teşkil eden zühdî, ahlâkî hadisler ve zihniyet oluşturuvcu rivayetler doğrudan bir etkiye sahip olmuştur. Çalışmada yer alan zühdle ilgili hadisler, ikinci tür, yani ahlâkî ve zihniyet oluşturuvcu rivayetlerdir. Bu çeşit rivayetler, asırlar boyunca Müslümanların inanışlarında etkili olmuş ve sonuçta ortaya “Müslüman bilinç” diyebileceğimiz bir anlayış, “dünya görüşü” çıkmıştır. Bu bilinci daha çok önemli ölçüde tasavvuf ehli yönlendirmiştir.

Hadis Edebiyatı içinde bir bölüm olarak yer alan zühdle ilgili hadisler, zamanla *Kitabu'z-Zühd* adıyla yapılan bağımsız çalışmalarla birlikte zengin bir literatüre dönüşmüştür. Biz de bu çalışmamızda zühd literatürü içerisinde yer alan ve tespit edebildiğimiz 91 adet zühd dair eserden, mevcut 32'si hakkında bilgi verilmiştir. *Kitabu'z-zuhd* olarak bilinen bu literatürü bakıldığında, genellikle iki konuyu ihtiva ettiği görülür: Birincisi, Kur'ân ve sünnete göre zühd ve unsurları; ikincisi, Hz. Peygamber ve ashâbı ile enbiyâ ve velilerin zâhidâne hayatından örnekler. Bazı önemli zühd kitaplarının muhtevalarını ise; genel itibariyle Hz. Peygamber'in (s.a) hayatında yer alan zühd ve unsurları, dünya, dünya hırsı ve buna karşı tavrın nasıl olması gerektiğiyle ilgili konulardır. Bu tür eserler hadis edebiyatı içerisinde dar kapsamlı ve neredeyse tek boyutlu muhtevaya sahip oldukları için bunlardan yola çıkarak İslâm'ın bütünü kapsayan bir dünya görüşü ve hayata bakışını ortaya koymanın zorluğu ortadadır. Peki bunlar niçin söylenmiştir?

Bunların insanın dünyaya dalıp âhireti unutma zaafına karşı söylenmiş ifadeler olduğu anlaşılmaktadır. Yoksa müslüman dünyadan el çeksin, fakir olsun, hiç elinde para tutmasın, servet sahibi olmasın, ihtiyacı dışında para kazanmasın şeklinde anlaşılmalıdır. Zühd konusunda önemli bir nokta da gerçek ihtiyaçlarla, sun'î ihtiyaçların birbirinden ayrılmasıdır.

Proje kapsamında yapılan çalışmada tekrarlar dışında 136 rivayete yer verilmiş ve değerlendirilmiştir. Genel olarak hadislerle ilgili şu değerlendirmeler yapılabilir: Burada yer verilen ve hadis edebiyatında Hz. Peygamber'e (s.a) izafe edilen zühdle ilgili hadisler; muteber kabul edilen hadis kaynaklarında yer aldığı gibi, zayıf veya mevzu rivayetlerle ilgili yazılan eserlerde de görülmektedir. Ayrıca bu konulardaki bazı rivayetler gerek sened ve gerek metin açısından tenkid edilmiştir. Bu tür bazı rivayetlerin kaynağı, genelde ehl-i kitaptan alınan bilgiler, o zamanki siyasi ve kültürel olayların yansımaları olarak görülmüştür. Bu tür rivayetlerden yola çıkarak İslâm'a göre sağlıklı bir zühd anlayışı ortaya koymanın zorluğu ortadadır. Zira Hz. Peygamber'den (s.a) çalışmada zikredilen rivayetler dışında, hadis külliyyatında bunların zıddı sayılabilecek rivayetler de mevcuttur. Bunların yanında konuyla ilgili tespit ve önerilerimiz şunlardır:

1-Zühd ile ilgili bilgiler ve tanımlar, Kur'ân ve sahih hadislerin ışığı altında tekrar gözden geçirilmeli ve on dört asırdan beri yaşayan toplumların siyasal, sosyal ve ekonomik yapılarına göre şekillenen ve toplumda belli kesimin yaşayış ve algılayış biçimine göre tanımlanan ve yorumlanan zühdün, çağımızda ve ileriki çağlardaki yapılara göre yeniden değerlendirilip tanımlanması gerekir.

2-Doğru ve sağlıklı bir zühd anlayışına ulaşmak için Kur'ân'ın verileriyle birlikte Hz. Peygamber'in (s.a) sahîh sünnetini bütüncül bakış açısıyla dikkate almanın doğru olacağı kanaatindeyiz.

3-Bu bağlamda zühd literatürü içerisinde yer alan Kur'ân ve sahîh sünnete uygun zühde dair hadislerin ön plana çıkartılması ve zayıf ve mevzû olanların ayıklanması önem arz etmektedir. Özellikle "Zühd Hadisleri"ni İslâmî yorumlarının temelini koyan bazı tasavvuf ehli, İslâm iktisadi hayatının oluşmasında etkili olduğu ve inşa ettikleri dünyalarının temellerini bu tür güvenilir olmayan ve tartışmalı hadislere yer verdiği bilinmektedir. İşte bizim çalışmamızın önemi de buradadır. Zühde ilgili hadislerle ilgili bir bakış açısı burada ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu çalışma bu konuda bir başlangıçtır ve sahası sınırlıdır. Daha açık ve net sonuçlara geniş ve detaylı çalışmalarla ulaşmak mümkündür. Bilhassa zühd hadislerini ele alan daha geniş boyut ve muhtevalı çalışmalara ihtiyaç vardır.